

بسمه تعالی

عنوان: ویژگی های دوست خوب از دیدگاه قرآن و حدیث

فاطمه عیسوندنظری^۱

چکیده:

اسلام دین اعتدال و میانه‌روی است و هیچ‌گونه افراط و تفریطی را نمی‌پذیرد. اسلام یک قانون جامع و مانع را به همه مسلمانان ارائه می‌دهد که در صورت رعایت آن از سوی مسلمانان تمام مشکلات اجتماعی حل خواهد شد و آن قانون این است که «آنچه را برای خود نمی‌پسندی برای دیگران هم نپسند و آنچه را برای خود می‌پسندی برای دیگران هم بپسند». دوستی هم مانند همه روابط اجتماعی دیگر مشمول این قانون می‌شود. در صورتی که دوستان به آن عمل کنند قطعاً دوستی آنها پایدار و ماندگارتر خواهد بود. عنوان این مقاله درمورد ویژگی های دوست خوب از دیدگاه قرآن و حدیث است و روش این مقاله توصیفی است و مطالب آن با روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است. در این مقاله به بحث درباره‌ی حقیقت دوست، دوستیابی در اسلام و ویژگی های دوست خوب در قرآن و حدیث پرداخته شده است. از جمله نتایجی که در رابطه با ویژگی های دوست خوب از دیدگاه قرآن و حدیث بدست آمد؛ معنویت و دینداری، عقل و خرد، وفای به عهد، صداقت و راستگویی و... می باشد.

واژگان کلیدی: دوست، دوستیابی، روابط اجتماعی، قرآن، حدیث

مقدمه :

دوست انسان تاثیرگذاری زیادی بر او دارد و انسان باید دوستان خوبی انتخاب کند و از دوستی با انسانهای ناسالم و ضربه زننده دوری کند. ولیکن اولین بحث اینجا این است که ملاک های دوست خوب کدامند و تا نداند که دوست خوب کیست؟ چطور می تواند دوستان خوبی انتخاب کند و در مرحله بعد این سوال مطرح می شود که چگونه می توان دوستان خوبی انتخاب کرد؟ باید دید که معیار دوست خوب چیست؟

اگر به منابع دینی مراجعه شود انبوهی از احادیث دیده می شود که بر ویژگی های دوست خوب و لزوم برگزیدن دوستان خوب اشاره دارند بنابراین اهمیت دوست و دوست یابی و انتخاب دوستان خوب و دوری از دوستان بد از اینجا روشن می شود.

امام علی (ع) درباره ویژگی های دوست می فرمایند: «اعجزالناس من عجز عن اكتساب الأخوان و اعجز منه من ضيع من ظفر فيهم» ناتوان ترین مردم کسی است که در دوست یابی ناتوان باشد، و از او ناتوان تر آن که دوستان خود را از دست بدهد. (دشتی، ۱۳۷۹، ح ۱۲)

در باب دوست و دوستیابی بخاطر اهمیت وجایگاه آن، نویسندگان به تالیف کتبی دراین زمینه پرداخته اند که به تعدادی از آن ها اشاره می شود:

کتاب دوستی و دوستان نوشته سیدهادی مدرسی، آیین دوستیابی در اسلام نوشته محمدالحیدری، آیین دوستی نوشته غلامرضا بهرامی، پند جاوید نوشته محمدتقی مصباح یزدی.

به علت اینکه مطالب درمورد دوست و دوستیابی محدود وپراکنده هستند و به سختی به دست می آیند دراین مقاله پژوهشگر درصدد است تا ویژگی های دوست خوب را با توجه به قرآن واحادیث تبیین وتعریف کند.

حال سوال اساسی که دراینجا مطرح می شود این است که؛ ویژگی های دوست خوب از دیدگاه قرآن وحديث چیست؟

تعاریف لغوی و اصطلاحی :

مفهوم دوست و دوستی :

«دوستی در لغت به معنای خیرخواهی، رفاقت و یاری رساندن است و مقابلش خصومت و دشمنی است» و در اصطلاح نیز به همین معنی است.

(دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۸، ص ۱۱۲۴۴)

در کتاب محجه البیضاء دوستی چنین تعریف شده : دوستی یعنی همنشینی ، معاشرت گفتگوی انسان با افرادی که به آنها علاقه و محبت دارد. زیرا با غیر دوست معمولاً کسی قصد معاشرت ندارد این دوستی واردات و محبت یا لذاته است و یا مجازی و واسطه ای است که انسان بوسیله آن به دوست حقیقی برسد. (بهرامی، ۱۳۹۴، ص ۲۰)

جایگاه دوستی و دوستیابی در اسلام :

دوست داشتن دیگران تأثیری شگرف در زندگی انسان‌ها دارد و باعث درمان بسیاری از مشکلات روحی و روانی آنها می‌شود. مثبت‌نگری و علاقه داشتن به دیگران سبب روان شدن کارهای جاری افراد، آسان شدن تعاملات روزانه و حل بسیاری از مشکلات پیچیده اجتماعی می‌شود. دین اسلام اهمیت زیادی برای مهرورزی با مردم قائل شده است و با تعبیر مختلف و زیبا به تبیین جایگاه اساسی این صفت ارزشمند پرداخته است. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ التَّحَبُّبُ إِلَى النَّاسِ؛ اساس عقل پس از ایمان به خدا دوستی با مردم است. (شیخ صدوق، ۱، ۱۵، ۵۵)

در روایات دیگری از معصومین، مهرورزی به مردم با تعبیر (اول العقل) (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ۱۸۹، ۹۵) و (نصف العقل). (شیخ صدوق، ۱۳۶۲: ج ۴: ۴۱۶)، توصیف شده است. به طور کلی، با نگاه به سیره انبیاء و معصومان علیهم السلام ، مشاهده می‌کنیم راز محبوبیت آنها و مؤثر واقع شدن تبلیغاتشان، عنصر دوست داشتن انسان‌ها و مردم‌داری آنها است.

از منظر قرآن، مؤمنان و اقشار مختلف جامعه اسلامی برادر یکدیگر هستند و از این‌رو، لازم است رفتار دوستانه دو برادر را با هم داشته باشند «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ؛ مؤمنان، برادرند. پس میان برادرانتان، اصلاح کنید و از خدا بترسید؛ شاید که شامل رحمت الهی شوید». (حجرات: ۱۰)

عبدالؤمن انصاری می‌گوید: نزد امام موسی بن جعفر علیه السلام رفتم. محمد بن عبدالله جعفری نزد ایشان بود. به او لبخندی زد. حضرت علیه السلام فرمود: «أَتُحِبُّهُ؟» آیا دوستش می‌داری؟». گفتم: «نَعَمْ، وَمَا أَحَبُّبْتُهُ إِلَّا لَكُمْ؛ آری؛ تنها برای رضای شما دوستش می‌دارم. حضرت فرمود: «هُوَ أَخُوكَ، وَالْمُؤْمِنُ أَخُ الْمُؤْمِنِ؛ او، برادرت است. مؤمن، برادرِ تنی مؤمن است». (مجلسی، ۱۴۰۴: ۷۴، ۲۳۶، ۳۸)

بنابراین، لازم است با تبیین این دستورات در رسانه‌های جمعی، دید خود و افراد جامعه اسلامی را نسبت به برادران دینی خود تغییر دهیم و با فرهنگ‌سازی در این موضوع، زمینه وحدت هر چه بیشتر جامعه اسلامی را فراهم کنیم.

دوست‌یابی یکی دیگر از توصیه‌های دین اسلام است و در این زمینه روایات زیادی وارد شده است. جامعه عمل پوشاندن به این تاکید اسلام، زمینه پیوند هرچه بیشتر مسلمانان و یکپارچه شدن جامعه اسلامی را فراهم می‌کند و موجب می‌شود آموزه قرآنی «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا؛ و همگی به ریسمان الهی چنگ زنید و از تفرقه پرهیزید» در سراسر جامعه اسلامی اجرا شود. اسلام در مذمت افراد گوشه‌گیر، آنها را عاجزترین مردم معرفی و از شخصیت ضعیف آنها گلایه کرده است. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «أَعْجَزُ النَّاسِ مَنْ عَجَزَ عَنْ اِكْتِسَابِ الْإِخْوَانِ وَ أَعْجَزَ مِنْهُ مَنْ ضَيَّعَ مَنْ ظَفَرَ بِهِ مِنْهُمْ؛ عاجزترین مردم کسی است که از دوست‌یابی ناتوان باشد و ناتوان‌تر از او کسی است که (در اثر بی‌تدبیری) دوستان خود را از دست دهد». (همان: ۱۲، ۲۷۸)

اینکه گفته اند: «هزار دوست، کم است و یک دشمن، بسیار»، سخن درستی است؛ زیرا دوستی هم نیاز روحی انسان است، هم ضروت اجتماعی و هم عامل هم بستگی افراد.

روح جمع‌گرای انسان، او را به مهرورزی و دوستی می‌کشاند و همچنین بهره‌گیری از یاری و ارشاد دوستان در زندگی، میزان تحمل مشکلات و توفیق دست‌یابی وی به اهداف را بیشتر می‌کند و برای او پشتوانه‌ای ارزشمند به شمار می‌آید. (<https://noo.rs/tRmpp>)

البته در اسلام یک مورد برای ترجیح عزلت و کناره‌گیری بر معاشرت با مردم وجود دارد و آن در صورتی است که فرد، بسیار سست‌اراده، تأثیرپذیر باشد و همنشینان او بسیار فاسد باشند، تا جایی که معاشرت با آنها سبب شود انسان از یاد خدا باز بماند یا دچار معصیت شود، در این صورت، به یقین باید از آنها دست کشید و تنهایی را برگزید.

ویژگی های دوست خوب و مطلوب :

علی بن ابی طالب (ع) می فرمایند: «فقد الاحبه غربه» از دست دادن دوستان غربت است. (دشتی، ۱۳۷۹، ج ۶۵)

اما چگونه می توان دارای دوست خوب و صالح شد؟ در این باره در آیات شریفه و احادیث ائمه (ع) راهنمایی هایی رسیده که به بخشی از آنها اشاره می شود:

۱. معنویت و دینداری :

یگانه چیزی که اصالت و استواری دارد، ایمان به اعتقادات و اصول دینی است. اگر رفاقت و دوستی انسان، با دیگران، به جهت پیوندشان با خدا باشد، گسسته نمی شود؛ زیرا بر پایه ای محکم بنا شده است و این ویژگی آیین جاویدان اسلام است که زیر بنای همه چیز را ایمان قرار داده است و در این مکتب اصیل و ارزنده، دوستی و دشمنی هایی که بر پایه ایمان استوار است و فقط برای خدا باشد، نیرومندترین ارتباط بین آفریننده جهان و آفریدگان به شمار می آید.

قرآن شریف در این رابطه آیات گوناگونی دارد که در ضمن آنها، مردم و مؤمنان را از برقرار کردن پیوند دوستی و مودت با کافران، مشرکان و منافقان بر حذر می دارد؛ مانند:

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَيَحْذَرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ...

«افراد با ایمان نباید به جای مؤمنان، کافران را دوست و سرپرست خود انتخاب کنند و هر کس چنین کند، هیچ رابطه ای با خدا ندارد (و پیوند او به کلی از خدا گسسته می شود) مگر این که از آنها بپرهیزد...». (آل عمران: ۲۸) (پایگاه اسلام کوئست، برگرفته از مقاله «کفویت در دوستی»، تاریخ بازیابی ۸/۶/۱۳۹۵)

از دیدگاه اسلام «رفیق خوب» نه فقط در دنیا که در آخرت نیز همراه آدمی است؛ بدین بیان که چنین فردی بی گمان موجب شرافت، سعادت و عزت در دنیا و آخرت خواهد بود. پیامبر خدا (ص) می فرماید: «دقت کنید با چه کسی هم نشین هستید؛ زیرا هیچ کس نیست که مرگش فرا رسد مگر آنکه دوستانش در نزد خدا در برابر آن شخص مجسم می شوند. اگر از افراد خوب و نیک باشند، خوبان در برابر او ظاهر می گردند و اگر از افراد بد و ناشایست باشند، آنان در برابرش آشکار می گردند» (کلینی، ۱۳۸۳: ۲/۶۳۸). امیر مؤمنان علی (ع) نیز می فرماید: «رفیق فقط به این دلیل رفیق نامیده می شود که تو را بر آنچه صلاح دینت است کمک و یاری می کند. هر کس که این گونه باشد رفیق دلسوز و واقعی است» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۴۲۴).

یک بار خداوند به داوود نبی(ع) وحی کرد که: بنده ای با حسنه ای به نزد من می آید و من بهشت را بر او روا می شمردم و او را در آنجا حاکم می گردانم. داوود گفت آن چه حسنه ای است؟ خداوند فرمود: قلب بنده مؤمن مرا شاد می کند. داوود عرض کرد: بار خدایا! بر کسی که تو را شناخته حق است که امیدش را از تو قطع نکند. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۱، ص ۲۸۳)

اسلام به شاد بودن و شاد کردن دیگران بسیار توصیه کرده و هیچ گاه عبوس بودن را جایز نمی شمرد. قرآن کریم در رابطه با این نوع شادی می فرماید: قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ

بگو: (مؤمنان) تنها به فضل و رحمت خداوند شاد شوند، (نه به مال و مقام)، که آن بهتر از هر چیزی است که می اندوزند. (یونس: ۵۸)

امام کاظم علیه السلام نیز در حدیثی فرمود: «مَنْ أَدْخَلَ عَلَى مُؤْمِنٍ سُرُوراً فَرَّحَ اللَّهُ قَلْبَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ هر کس مؤمنی را شاد کند، خداوند در روز رستاخیز، او را بسیار دلشاد خواهد کرد. (کلینی: ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۱۹۷، ح ۲)

امام حسین علیه السلام در حدیثی فرمود: «بدانید که نیازمندی های مردم به شما از نعمت های الهی بر شماست؛ پس، از این نعمت ها خسته نشوید که هر آینه به سوی دیگران سوق یابد؛ اَعْلَمُوا أَنَّ حَوَائِجَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيْكُمْ، فَلَا تَمَلُّوا النِّعَمَ فَتُحَوَّلَ إِلَى غَيْرِكُمْ» (نوری، ۱۴ق. = ۱۳۶، ج ۱۲، ص ۲۰۹) حال این یاری چه در بُعد کمک مالی باشد و چه در حد زدودن غم از دل بندگان خدا و شاد کردن آنها باشد، توفیقی از جانب خداست.

وقتی انسان خوشحال می شود، تمام جهان در نور بسیار روشن تری می درخشد. و چه پسندیده تر است این شادی را از دوست خود دریافت کردن.

۱۲. تواضع:

از موضوعات اصلی در علم اخلاق اسلامی فروتنی است و بیشتر خصلت های پسندیده در یک انسان از این سرمایه بزرگ سرچشمه می گیرند و اگر فردی به اندازه کافی تواضع داشته باشد، این خصوصیت در وی باعث می شود که خودش را برتر از هیچ انسانی نداند و دیگران را هم عزیز و گرامی بدارد. قرآن کریم در رابطه با انسان های متواضع می فرماید:

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

و بندگان خاص خدای رحمان آنان هستند که بر روی زمین به تواضع و فروتنی راه روند و هرگاه مردم جاهل به آنها خطاب (و عتابی) کنند با سلامت نفس (و زبان خوش) جواب دهند. (فرقان: ۶۳)

وقار و نرمی از بارزترین صفات مؤمن است و تواضع نسبت به همه‌ی مردم لازم است. چنانکه رسول اکرم (ص) می‌فرماید: «خدا عزوجل مرا وحی فرموده که تواضع کنید، تا کسی بر کسی ستم نکند، و کسی را بر کسی فخری نباشد. همه بندگان خدا، و با هم برادر باشید».

و حضرت امام حسن(ع) می‌فرماید: «کسی که در دنیا با دوستان [و برادران] خود تواضع کند، در نزد خداوند در شمار صدیقان و راستگویان است».

و امام کاظم(ع) می‌فرماید: «مصاحبت کن با حاکم به حذر و اندیشه، و با دوست به تواضع، و با دشمن به خوشتنداری و مدارا، و با عموم مردم به خوشرویی». (محمدالحیدری، ۱۳۷۲، ص ۷۹)

هیچ چیز در تباه کردن دوستی، چون تکبر نیست؛ و هیچ چیز هم مثل تواضع نیست که بذر دوستی را بکارد و پیوند برادری را محکم کند. زیرا متواضع محبوب دلهاست؛ و همنشینی با او مایه ذوق و لطف و مصاحبتش لذتبخش و گفتگو با او مایه شادی است.

نتیجه گیری

عنوان این تحقیق "ویژگی های دوست خوب از دیدگاه قرآن و حدیث" است. باتوجه به آیات قرآن و روایات ائمه اطهار (ع)، دوست خوب در اسلام از اهمیت ویژه ای برخوردار است چرا که برخی از آیات به صراحت این موضوع را بیان می کنند. حضرت در نهایت بهترین دوست را معرفی می کنند؛ دوستی که سود دنیا و آخرت را برای دوست خود به ارمغان می آورد و عین راستی و حقیقت است. قرآن برترین و والاترین دوست برای هر انسانی است؛ زیرا هر کس متناسب با جایگاه و ظرفیت خود از این رابطه بهره می برد و هیچ گونه ضرر و زیانی در این رابطه وجود ندارد.

با توجه به پژوهش هایی که انجام شد، ویژگی های دوست خوب از دیدگاه قرآن و حدیث عبارتند از: معنویت و دینداری، عقل و خرد، وفای به عهد، ایمان، صداقت و راستگویی، رفع نیازهای دیگران، پوشاندن سر دوست، خوش خویی و خوش رویی، صبوربودن، خیرخواهی و انصاف، شادکردن قلب دوست و تواضع.

منابع

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

بابویه قمی، محمد بن علی بن حسین (معروف به شیخ صدوق)، ۱۳۸۲ ش، ناشر: انتشارات جامعه مدرسین قم

بهرامی، غلامرضا (۱۳۷۹)؛ آیین دوستی، انتشارات انتظار سبز.

تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶)، تصنیف غررالحکم ودررالكلم، محقق: درایتی، مصطفی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.

حیدری، محمد (۱۳۷۲)؛ آئین دوست یابی در اسلام، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.

خرمی مشکانی، ابراهیم (۱۳۹۰ش)؛ رفیق شناسی، انتشارات مرسل.

دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، لغت نامه، تهران: دانشگاه تهران، چاپ دوم.

دشتی، محمد (۱۳۷۹)، نهج البلاغه فارسی-عربی، مکان نشرقم.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۳) کافی؛ ترجمه صادق حسن زاده، قم: صلوات.

مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۳ق)؛ بحارالانوار، ۱۰ جلدی، بیروت: دار إحياء التراث العربی.

محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۳ش)؛ دوستی در قرآن و حدیث، موسسه فرهنگی دارالحديث.

محمدی ری شهری، محمد (۱۳۶۲)؛ میزان الحکمه، ۱۵ جلدی، قم: مکتبه الاعلام الاسلامی.

مدرّسی، سیّدهادی (۱۳۷۶)؛ دوستی ودوستان، آستان قدس رضوی.

مصباح یزدی، محمد تقی، پند جاوید، ۱۳۷۹ش، ج ۲، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

نوری، حسین بن محمد تقی (۱۴ق. = ۱۳۶)؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۲، ناشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث - قم.

<http://www.islamquest.net/fa/archive/question/fa۱۳۶۴۶>

<https://noo.rs/tRmpp>